

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

16

Darius Staliūnas
Visuomenė be universiteto?
(Aukštosios mokyklos
atkūrimo problema Lietuvoje:
XIXa. vidurys - XXa. pradžia)

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

Lietuvos istorijos institutas

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

16

Darius Staliūnas
Visuomenė be universiteto?
*(Aukštosios mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje:
XIXa. vidurys - XXa. pradžia)*

VILNIUS

LII
LEIDYKLA

2000

UDK 947.45
Li-191

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Darius Staliūnas
Giedrius Subačius

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-780-30-6

© Darius Staliūnas, 2000
© Lietuvių Atgimimo istorijos studijos, 2000
© Lietuvos istorijos institutas, 2000

TURINYS

PRATARMĖ.....	7
ĮVADAS.....	8
1832–1855 M.: VILNIAUS UNIVERSITETO UŽDARYMAS IR RUSIJOS ŠVIETIMO SISTEMOS LUOMIŠKUMAS.....	18
XIX A. 6-OJO DEŠIMTMEČIO ANTROJI PUSĖ: RUSIŠKOS AUKŠTOSIOS MOKYKLOS SUMANYMAI.....	25
Lietuvos bajorija socialinių-ekonominių ir politinių pertvarkymų akivaizdoje.....	25
Lietuvos bajorijos peticijos dėl aukštosios mokyklos įkūrimo 1855–1856 m.....	29
Aukštosios realinės mokyklos Vilniuje projektas 1857–1859 m.....	32
Vilniaus archeologijos komisija – pakopa į universitetą.....	36
1860–1861 M.: KOVOS DĖL VILNIAUS UNIVERSITETO ATKŪRIMO PRADŽIA.....	38
Tarptautinės konsteliacijos kaita ir „lenkų klausimas“.....	38
Kur turi mokytis Šiaurės Vakarų krašto jaunimas?.....	42
Politinės Lietuvos „baltųjų“ orientacijos ir „derybos“ su valdžia.....	45
Vilniau švietimo apygardos vadovybės nuostatos.....	53
1862–1863 M. SAUSIO MĖNUO: KOVOS DĖL VILNIAUS UNIVERSITETO ATKŪRIMO APOGĖJUS.....	55
Tarptautinė situacija 1861 m. pabaigoje – 1862 m. pradžioje ir „lenkų klausimas“.....	55
Viktoras Starzeński ir Vladimiras Nazimovas.....	56
Lietuvos „baltųjų“ švietimo sistemos reformavimo programa.....	59
Vilniaus generalgubernatoriaus „tautinės politikos“ receptai 1862 m. vasarą.....	64
Viktoro Starzeński veikla 1862 m. antroje pusėje.....	66
Nauja „tautinė politika“ Šiaurės Vakarų krašte 1862 m. pabaigoje – 1863 m. pradžioje?.....	70
1863–1873 M.: RUSIFIKACINIAI AUKŠTOSIOS MOKYKLOS ĮKŪRIMO PROJEKTAI.....	76
Michailo Muravjovo sumanymas steigti universitetą Vilniuje.....	76
Aukštosios stačiatikių dvasinės akademijos projektas 1863–1864 m.....	88

Rusifikaciniai aukštosios mokyklos projektai 7-ojo dešimtmečio pabaigoje – 8-ojo dešimtmečio pradžioje.....	93
„LIETUVIŠKŲ STIPENDIJŲ“ GENEZĖ.....	100
Stipendijų steigimo aplinkybės.....	100
Aleksandro Hilferdingo etnopolitinės projekcijos.....	105
Stipendijų skyrimo tvarka.....	108
XIX A. PABAIGA – XX A. PRADŽIA: VILNIAUS ŽEMĖS ŪKIO DRAUGIJOS INICIATYVA RUSIJOS „TAUTINĖS POLITIKOS“ KONTEKSTE.....	110
Rusijos „tautinė politika“ ir aukštasis mokslas XIX a. pabaigoje.....	110
Vilniaus žemės ūkio draugijos sumanymas.....	113
Valdžia ir aukštosios mokyklos steigimo Šiaurės Vakarų krašte problema.....	117
POLITINĖS TENDENCIJOS LIETUVOJE 1905–1907 M. IR VILNIAUS UNIVERSITETO ATKŪRIMO KONCEPCIJOS.....	124
Politinės tendencijos Lietuvoje.....	124
Lietuviškasis universitetas.....	129
Lenkiškasis universitetas.....	132
Lietuvos universitetas.....	132
Rusiškasis universitetas.....	138
1908–1914 M.: VALDŽIOS POLITIKA IR VISUOMENĖS INTERESŲ POLIARIZACIJA.....	142
Vilniaus m. dūmos iniciatyva 1907 m. pabaigoje.....	142
Visuomenės interesų poliarizacija aukštojo mokslo srityje.....	147
Rusijos „tautinė politika“ ir galimybė įkurti aukštąją mokyklą Šiaurės Vakarų krašte.....	150
VILNIUS AR KAUNAS? SOCIOKULTŪRINĖS IR IDĖJINĖS UNIVERSITETO SUKŪRIMO KAUNE PRIELAIDOS XX A. PRADŽIOJE.....	156
Lietuvių klerikalų etnokultūrinė orientacija XX a. pradžioje.....	156
Kaunas kaip etnografinės ir klerikalinės Lietuvos centras.....	160
XX a. pradžios alternatyva: Vilnius ar Kaunas	162
IŠVADOS.....	166
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA.....	171
TRUMPINIAI.....	187
SUMMARY.....	188
STRESZCZENIE.....	199
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ.....	210

Lenkiškasis universitetas

Nekyla jokių abejonių, kad ir Lietuvos lenkai siekė *lenkiškojo (tautiško) universiteto* įsteigimo. Taip lenkų švietimu besirūpinančios draugijos „Oświata“ įstatuose buvo punktas, teigiantis, kad draugija užsiims įvairių tipų vidurinių bei aukštųjų mokyklų steigimu, išlaikymu ir rėmimu²⁷. Kita vertus, aišku, kad lenkai Vilniuje turėjo kone didžiausias intelektines pajėgas. Tačiau 1905–1907 m. tautinio universiteto idėją jie kėlė retai. Tokią situaciją būtų galima paaiškinti keliais veiksniais. Pirmiausia jie galėjo įtarti, kad valdžia neleis steigti tokio universiteto, o rusiškas universitetas vargu ar būtų prasmingas, kai aukštąjį išsilavinimą galima įgyti Habsburgų imperijoje esančiuose lenkiškuose universitetuose (Krokuvoje, Lvove).

Be jokios abejonės, tokiam lenkiškam universitetui bazę turėjo parengti Mokslo bičiulių draugija Vilniuje (*Towarzystwo przyjaciół nauk w Wilnie*, toliau – MBD). Tačiau, kaip ir LMD atveju, per visą laiką nuo draugijos susikūrimo iki Rusijos valdymo pabaigos nei visuotiniuose MBD susirinkimuose, nei valdybos posėdžiuose šis klausimas nebuvo keliamas. Čia galioja tos pačios išlygos, kaip ir LMD atveju.

Lietuvos universitetas

Kaip jau minėta, 1905 m. revoliucijos metu taip pat būta bandymų suvienyti visas ar daugumą Lietuvos tautoms atstovaujančių politinių jėgų. Kultūrinį pagrindą šiai tendencijai turėjo rengti planuotas įkurti „Liuosas universitetas“, kuri mes įvardijome kaip *Lietuvos universitetą*.

1906 m. sausio 31 d. „Novoje vremia“ numeryje buvo rašoma, kad štai jau daugiau kaip mėnuo sklinda gandas, esą Liaudies švietimo ministerijoje rengiamas planas, pagal kurį visose Lenkijos Karalystės vidurinėse mokyklose, išlaikomose iš valstybės lėšų, bus įvesta mokomoji lenkų kalba, o Varšuvos universitetas taps lenkiškas (t.y. su dėstomąja lenkų kalba)²⁸. Taigi gandas turėjo atsirasti 1905 m. pačioje pabaigoje. Tokio plano įgyvendinimas būtų reiškęs esminį Rusijos valdžios politikos pokytį aukštojo mokslo srityje.

²⁷ Ustawa Polskiego Towarzystwa „Oświata“ w Wilnie, Wilno, 1906, *LVIA*, f. 378, 1906 m., BS, b. 158, l. 52a.

²⁸ П. Кулаковский, Вопрос о Варшавском университете, *Новое время*, 1906, № 10734.

Šis gandas, kaip ir bendras revoliucijos pakilimas 1905 m. pabaigoje, turėjo išjudinti ir tuos veikėjus, kuriems rūpėjo Vilniaus universiteto atkūrimo idėja. Tokių tendencijų atsiradimą aukščiausiuose valdžios sluoksniuose iliustravo ir jau minėti naujojo liaudies švietimo ministro I. Tolstojaus pasiūlymai 1905 m. pabaigoje.

1905 m. lapkričio pabaigoje Peterburge, vadovaujant profesoriui Janui Baudouinui de Courtenay, įvyko lietuvių ir lenkų inteligentų susirinkimas²⁹. Profesorius teigė, kad universiteto idėja kilusi Vilniuje ir jo apylinkėse, o šios idėjos propaguotojas Peterburge buvo Antanas Medekša³⁰. Tame susirinkime, be prof. Baudouino de Courtenay, kiek žinoma, dalyvavo Peterburgo universiteto profesoriai Janas ir Stanislovas Ptaszyciai, Dvasinės akademijos profesoriai Kazimieras Jaunius, Aleksandras Dambrauskas (Adomas Jakštas), Jonas Mačiulis (Maironis) bei kunigaikštienės Elenos instituto chirurgijos profesorius Juozas Ziemackis. Čia išvardyti asmenys ir inicijavo „Liuoso universiteto“ steigimą³¹. Dar žinoma, kad tame pasitarime dalyvavo Medekša bei inžinierius Jaczewskis.

Ar nebuvo šis lietuvių ir lenkų inteligentų susirinkimas susijęs su politiniais procesais, vykusiais pačioje Lietuvoje? Juk kaip tik 1905 m. lapkričio mėnesį vyko LBKKP programos rengimas. Ši partija, kaip minėta, siekė suvienyti buvusių LDK žemių gyventojus. Faktų, patvirtinančių tokią versiją, neturime, tačiau verta atkreipti dėmesį į vieną aplinkybę. LBKKP programą pasirašė ir vėliau steigiamajame partijos suvažiavime dalyvavo lietuvių krikščionis demokratas Mironas. O šiame Peterburgo susirinkime dalyvavę lietuviai – visi be išimties Peterburgo dvasinės akademijos profesoriai. Dar paminėtina ir tai, kad kaip tik Dambrauskas ir Mačiulis buvo net „Lietuvių krikščionių demokratų susivienijimo“ programos autoriai. Būtų galima daryti prielaidą, kad ne tik buvo kuriama politinė organizacija, siekusi sujungti visus buvusių LDK žemių piliečius, bet ir rūpintasi atitinkamos aukštojo mokslo institucijos steigimu. Beje, pradiniam LBKKP kūrimosi etape nesunkiai išvelgiamas siekis pasikeitus politinei konjunktūrai paimti į savo rankas vietinę valdžią.

Tikėtina, kad deklaracija dėl „Liuoso universiteto“ įkūrimo, priimta 1905 m. pabaigoje Peterburge, ir buvo paskelbta Vilniaus laikraščiuose, nes nėra jokių žinių, kad ji būtų buvusi koreguojama. Deklaracija buvo parašyta lietuvių ir

²⁹ A. Medeksza, W sprawie uniwersytetu w Wilnie, *Kraj*, 1906, Nr. 2, s. 14.

³⁰ J. Baudouin de Courtenay, Uniwersytet w Wilnie, *ibid.*, Nr. 1, s. 5.

³¹ *Ibid.*

lenkų kalbomis. Ją išspausdino Vilniuje ėję laikraščiai „Vilniaus žinios“ ir „Kurjer Litewski“³².

Deklaracija prasidėjo šiais žodžiais: „Mes, apačioje pasirašiusieji, imame ant savęs iniciatyvą sutverti „Liuoso universiteto Vilniuje draugiją“ su mokslo išguldymu lietuvių, lenkų, rusų ir kitų tautų kalbomis, kad duoti galėjamą išguldinėti mokslą visokių tautų mokytiems“. Toliau nurodomi praktiniai žingsniai, kuriuos reikia atlikti: sutverti draugiją su rezidencija Vilniuje, sušaukti „visuotinę sąnarių susirinkimą“, kuris turi parengti draugijos įstatus, ir išrinkti valdybą. Prie deklaracijos buvo pridėtas atsišaukimas. Jame pirmiausia nurodoma, kad Lietuva „turi nuo seniai tiesas“ įsteigti Vilniuje universitetą. Labai svarbus šio atsišaukimo svarbiausio adresato įvardijimas: „Liuoso universiteto įsteigimo Vilniuje draugijos“ iniciatoriai jaučia savo pareigą kreiptis į **visus mūsų gyventojus, neskiriant tautos ir tikėjimo**“ (išryškinta mano. – D. S.).

Taigi tas universitetas turėtų orientuotis į visų istorinės Lietuvos gyventojų poreikius. Tačiau kitoje atsišaukimo vietoje, kurioje kviečiama kurti rėmimo grupes, apeliuojama tik į lenkus ir lietuvius. Taip aiškėja, kad pirmiausia orientuojamasi į lietuvių ir lenkų poreikius. Juk ir deklaraciją pasirašė tik šių dviejų tautų atstovai. Tiek Peterburge, tiek Vilniuje norint buvo galima pasiūlyti pasirašyti po šia deklaracija ir rusams, ir žydams, ir baltarusiams. Nėra abejonės, kad ir kai kurie šių tautų atstovai būtų pasirašę.

Vilniuje šią deklaraciją dar pasirašė žymus lietuvių kalbininkas Jonas Jablonskis, inžinierius ir lietuvių spaudos leidėjas Petras Vileišis, spaustuvės bendrasavininkis Feliksas Zawadskis, jau minėtas Medekša, Mykolas Burchardtas bei Jonas Szwanskis. Nėra aišku, ar jie pasirašė po kokio nors pasitarimo, ar kiekvienam buvo pasiūlyta pasirašyti atskirai.

Projektuotas universitetas turėjo būti ne valdiška institucija. Šią nuostatą dar patvirtina ir raginimas rinkti lėšas. Dar galima pastebėti, kad profesorius Baudouinas de Courtenay manė, jog universiteto steigimo draugija turinti pavirsti švietimo draugija plačiausia prasme ir užsiimti švietimo skleidimu visame krašte. O šalia „Liuoso universiteto“ turi būti įkurtas „Liaudies universitetas“, kuris keliautų po šalį ir jame būtų mokoma visomis krašto kalbomis, net baltarusiškai, jei tik bus gyventojų noras ir pasiruošę dėstytojai³³.

³² Inicijatoriai, Universitetas Vilniuje, *Vilniaus žinios*, 1905, Nr. 290; Uniwersytet w Wilnie, *Kurjer Litewski*, 1905, Nr. 87–92. Cituosime lietuvišką variantą.

³³ J. Baudouin de Courtenay, *Uniwersytet*, op. cit., s. 5–6.

Iš pradžių visuomenė, ypač lietuviai, gana gyvai ir palankiai reagavo į šį sumanymą. Pirmiausia patys pasitarimo Peterburge dalyviai tikslino savo poziciją, aprašė idėjos atsiradimo aplinkybes, teikė samprotavimus apie universiteto atkūrimo realias galimybes. Greitai po iniciatyvinės grupės susirinkimo pradėjo ryškėti skirtingas iniciatorių požiūris į būsimo universiteto pobūdį.

Detaliau neanalizuojant Baudouino de Courtenay politinių koncepcijų, reikia pažymėti, kad, jo nuomone, normalus universitetas galės gyvuoti tik tuo atveju, jei transformuosis pati imperija. Profesoriaus nuomone, reikia atmesti tautinių valstybių idėją, t. y. jis propaguoja demokratinių valstybių, kuriose nebūtų dominuojančių tautų, modelį³⁴.

Tautos, kaip kolektyvinio individo, poreikius Baudouinas de Courtenay redukuoja į kultūros, dar tiksliau – į švietimo sferą. Jis siūlo panašų sprendimą kaip Wróblewski, tik susiaurina kultūrinės autonomijos ribas: kiekviena tauta gali steigti mokyklas, kur būtų dėstoma jos gimtąja kalba. Tokios mokyklos turi gauti valstybės paramą³⁵.

Dėstoma Vilniaus universitete, profesoriaus nuomone, turėtų būti lenkų, lietuvių ir rusų (baltarusiams) kalbomis³⁶. Tokią nuomonę jis išsakė, kai „Liuoso universiteto“ idėja buvo gyvai svarstyta, t. y. tuo metu, kai suinteresuotos pusės, o tai, kaip minėta, pirmiausia buvo lietuvių ir lenkų visuomenės veikėjai, neturėjo būti atbaidytos nuo šio sumanymo. Vėliau, kai šis sumanymas jau nebebuvo aktualus, profesorius vėl grįžo prie galimo Vilniaus universiteto įsteigimo. 1907 m. pradžioje jam jau neberekėjo bijoti, kad jo pozicija gali niekais paversti šį sumanymą. Kitaip tariant, jis galėjo atvirai išdėstyti savo viziją. Taigi tuo metu Baudouinui de Courtenay jau be užuolankų pareiškė, kad būsimajame Vilniaus universitete turėtų vyrauti rusų kalba, mat naujoji aukštojo mokslo įstaiga bus skirta pirmiausia baltarusiams, „kuriems artimiausia literatūrinė kalba gali būti tik rusų“. Lietuviai gali tikėtis keleto katedrų su dėstomąja lietuvių kalba. Nebūtų pamiršta ir lenkų kalba³⁷.

Lietuviška spauda palankiai sutiko „Liuoso universiteto“ sumanymą. Sausio 8 d. „Vilniaus žiniuose“ pasirodžiusiame straipsnyje iš principo pritarta tam, kad universitetas turi tenkinti visų Lietuvos gyventojų poreikius. Tik toks

³⁴ Ibid., s. 3.

³⁵ Idem, *Национальный и территориальный признак в автономии*, Санкт-Петербург, 1913, c. 52, 77 ir kitur.

³⁶ Idem, *Uniwersytet*, op. cit., s. 3–4.

³⁷ Idem, *Национальный и территориальный признак...*, c. 79.

universitetas, autoriaus nuomone, galėtų atlaikyti valdžios spaudimą³⁸. Kitas „Vilniaus žinių“ autorius kvietė susirūpinti lėšų būsimajam universitetui rinkimu: „Skubėkime: pasiliksim užpakalyje; man rodos, jeigu nuo lietuvių bus surinkta mažai aukų (mažiau už rusus, lenkus, žydus), nors kokie 10–15 tūkstančių, tai mums dar ilgai prieis laukti, pakol bus įkurtas nors „šioks-toks“ Lietuviškas skyrius“. Tačiau iš straipsnio aiškėja, kad autoriui toks variantas tėra laikina priemonė. O pagrindinis tikslas – „Liuosas Lietuviškas Universitetas“³⁹.

Tuo tarpu Žemaitis atvirai abejoja tokio universiteto gyvybingumu. Dėstymas trim ar keturiom kalbom gali sukelti konfliktus. Todėl jis siūlo kelerius metus palaukti, o dabar steigti pradines mokyklas. Vėliau „mes išgalėsime įsteigti sau atskirą, grynai lietuvišką universitetą“⁴⁰.

Panašiai ir lenkai, net iniciatoriai, aptardami „Liuoso universiteto“ ateitį, greit išsiduodavo, kad jiems pirmiausia rūpi tautinis lenkiškas universitetas: „Lenkai, žinoma, nepraleistų progos surinkti išbarstytas savo jėgas ir sukomplektuotų aukštąją mokyklą Vilniuje“⁴¹.

Dar vienas konfliktas, grasinęs palaidoti *Lietuvos universiteto* idėją, išryškėjo tada, kai Bundo laikraštis „Novaja zaria“ atkreipė dėmesį, kad iniciatoriai nepakvietė žydų, o ir jų interesų būsimame universitete, atrodo, bus nepaisoma. „Kurjer Litewski“ reakcija liudijo, kad bent jau konservatyviosios Lietuvos bajorijos interesams atstovaujančio laikraščio redakcija krašto universitete toleruotų judaizmo studijas, jeigu atsirastų kvalifikuotų specialistų, tačiau jokiū būdu ne žydų „tautinių-kultūrinių“ poreikių, t. y. tos žydų kultūros, kuri puoselėjama jidiš, arba, kaip tuo metu sakyta, – žargonu, kalba. Tokia nuostata grįsta lietuvių ir lenkų nenoru finansuoti kitos etnokultūrinės grupės poreikių tenkinimą⁴². Kitaip tariant, kad ir netiesiogiai, žydams nepripažįstamas vienos iš vietinių krašto etnokultūrinių grupių statusas. „Kurjer Litewski“ prikiša žydams rusofiliją: „Vietiniai žydai paskutiniu metu netgi demonstratyviai prisišliejo prie rusų kultūros, vadindami rusų kalbą savo „gimtają“ kalbą“⁴³. Beje, ir krajovcai pažymėdavo, kad žydams Lietuva neegzistuoja kaip atskiras kraštas, galintis pretenduoti į savitą politinę raišką, kitaip

³⁸ K. P. [?], Vilniaus universitetas, *Vilniaus žinios*, 1906, Nr. 8.

³⁹ M. U. [?], Rinkime aukas Lietuvos reikalams, *ibid.*, Nr. 19.

⁴⁰ Z. Žemaitis, Prie Vilniaus universiteto, *ibid.*, Nr. 23.

⁴¹ A. Medeksa, W sprawie uniwersytetu, *op. cit.*

⁴² *Kurjer Litewski*, 1905, Nr. 101.

⁴³ *Ibid.*

tariant, jie neturi jokių pilietinės lietuviškos savimonės bruožų⁴⁴. Tai, kad tokiai „Kurjer Litewski“ pozicijai niekas neprieštaravo, leidžia daryti prielaidą, jog ir kitos visuomenės grupės, suinteresuotos *Lietuvos universiteto* įkūrimu, šią problemą traktavo panašiai.

Šiuo atveju „Novaja zaria“ atsakyme žydai buvo traktuojami kaip viena iš krašto etnokultūrinių grupių: jei naujoji aukštoji mokykla bus finansuojama iš biudžeto, tai ji turi būti skirta visiems krašto gyventojams, o tuo atveju, jei universitetas bus kuriamas privačiomis lėšomis, tai ir žydai pasiruošę prisidėti⁴⁵.

Taigi gana greitai paaiškėjo, kad net patys iniciatoriai tarp savęs nelabai sutarė. Be to, dar būtų iškilęs tokios institucijos finansavimo klausimas.

Vienintelis žinomas bandymas kurti tokio universiteto rėmimo grupę buvo Raseiniuose. 1905 m. gruodžio 28 d. įvykusiame susirinkime dalyvavo „Visos vietinių gyventojų luomos“. Sueigoje buvo parašyta tokia pati deklaracija, tik dar pridurta, kad šalia dėstomųjų lenkų ir lietuvių kalbų būtų ir „gudiška (baltarusiška) kalba“. Nuspręsta, kad metinis draugijos narių mokestis būsias trys rubliai. Tačiau draugijos sukūrimas atidėtas iki vasario mėnesio⁴⁶. Atrodo, kad tuo šis ketinimas Raseiniuose ir baigėsi. Be to, vienas šios idėjos entuziastų Zawadskis pinigus, surinktus pardavus vieną brošiūrą, ruošėsi perduoti būsimam Vilniaus universitetui⁴⁷.

Šis sumanymas žlugo ne tik dėl skirtingų iniciatorių nuostatų. Ne mažiau svarbi priežastis buvo susijusi su politinės situacijos kaita. Reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad sumanymas kilo pačiu palankiausiu metu – 1905 m. pabaigoje, kai valdžia buvo priversta liberalizuoti politinį ir kultūrinį imperijos gyvenimą. 1906 m. pradžioje pastebimas atsitraukimas nuo šios politikos. Tą vidaus politikos pokytį iliustruoja ir liberaliai mąstančio liaudies švietimo ministro I. Tolstojaus atsistatydinimas. Taigi ir „Liuoso universiteto“ įsteigimo galimybė sumažėjo. Pažymėtina, kad net profesorius Baudouinas de Courtenay 1906 m. pradžioje atvirai pripažino, jog tokio universiteto įkūrimas tėra vien svajonės⁴⁸.

⁴⁴ Litwa wobec wojny (Poufny memoriał Michała Römery z sierpnia 1915), *Zeszyty historyczne*, 1970, z. 17, s. 118.

⁴⁵ A. K. [?], К Виленскому университету, *Новая зоря*, 1906, № 57.

⁴⁶ Raseiniai. Draugija Liuoso universiteto Vilniuje, *Vilniaus žinios*, 1906, Nr. 2.

⁴⁷ B. Malevskio 1906 m. vasario 15 (28) d. laiškas V. Szukiewicz, *VTB RS*, signatūros Nr. 2944, l. 61.

⁴⁸ J. Baudouin de Courtenay, *Uniwersytet*, op. cit., s. 6.